

Crikvenica - Ad turre, rezultati sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice na lokalitetu Igralište 2012. godine

Šiljeg, Bartul; Lipovac Vrkljan, Goranka; Ožanić Roguljić, Ivana; Konestra, Ana

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2013, IX, 121 - 130**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:291:587823>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported](#)/[Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

Annales

Instituti

Archaeologici

IX - 2013

Godišnjak

Instituta za

arheologiju

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Adress od the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of Archaeology
HR-10000 Zagreb, Ulica Ljudevita Gaja 32
Telefon/phone 385 (0) 1 6150250
fax 385 (0) 1 6055806
e-mail: iarh@iarh.hr
<http://www.iarh.hr>

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Marko Dizdar

Izvršni urednici/Desk editors

Kristina Jelinčić Vučković
Kristina Turkalj

Tehnički urednici/Technical editors

Kristina Jelinčić Vučković
Kristina Turkalj

Izdavački savjet/Editorial committee

Vlasta Begović, Marko Dizdar, Dunja Glogović, Snježana Karavanić, Goranka Lipovac Vrkljan, Branka Migotti, Kornelija Minichreiter, Ante Rendić Miočević, Tajana Sekelj Ivančan, Tihomila Težak Gregl, Željko Tomičić, Ante Uglešić

Prijevod na engleski/English translation

Sanjin Mihelić

Lektura/Language editor

Ivana Majer (hrvatski jezik/Croatian)
Sanjin Mihelić (engleski jezik/English)

Dizajn/Design

REBER DESIGN

Korektura/Proofreaders

Kristina Jelinčić Vučković
Kristina Turkalj

Računalni slog/Layout

Hrvoje Jambrek

©Institut of archaeology, Zagreb 2013.

SADRŽAJ

Arheološka istraživanja

- 8** **Daria Ložnjak Dizdar**
Mirela Hutinec
Sotin – arheološka istraživanja 2012. godine
- 12** **Tomislav Hršak**
Tino Leleković
Marko Dizdar
Rezultati istraživanja nalazišta Batina – Sredno 2012. godine
- 20** **Tatjana Tkalčec**
Arheološka istraživanja nalazišta Crkvari – crkva sv. Lovre 2012. godine
- 26** **Kornelija Minichreiter**
Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2012.
- 31** **Saša Kovačević**
Nova Bukovica – Sjenjak 2012.
- 35** **Daria Ložnjak Dizdar**
Medinci – Čićoka/Jablanik – zaštitna istraživanja 2012. godine
- 38** **Marko Dizdar**
Rezultati zaštitnih istraživanja groblja latenske kulture Zvonimirovo – Veliko polje u 2012. godini
- 44** **Daria Ložnjak Dizdar**
Marija Mihaljević
Dolina – Glavičice, istraživanja 2012.
- 48** **Tajana Sekelj Ivančan**
Nastavak arheoloških istraživanja na položajima Volarski breg i Sušine kraj Virje u 2012. godini
- 55** **Marina Ugarković**
Tina Neuhauser
Stobreč 2012. – helenistički bedem
- 59** **Marina Ugarković**
Ivančica Schrunk
Vlasta Begović
Marinko Petrić
Tina Neuhauser
Hvar, otok Sveti Klement, uvala Soline, arheološka istraživanja 2012.

CONTENTS

Archaeological Excavations

- 8** **Daria Ložnjak Dizdar**
Mirela Hutinec
Sotin – archaeological investigations in 2012
- 12** **Tomislav Hršak**
Tino Leleković
Marko Dizdar
The results of the excavations of the Batina-Sredno site in 2012
- 20** **Tatjana Tkalčec**
Archaeological investigations at Crkvari – St. Lawrence Church in 2012
- 26** **Kornelija Minichreiter**
Slavonski Brod, Galovo, archaeological investigations in 2012
- 31** **Saša Kovačević**
Nova Bukovica – Sjenjak 2012.
- 35** **Daria Ložnjak Dizdar**
Medinci – Čićoka/Jablanik – rescue investigations in 2012
- 38** **Marko Dizdar**
The results of the 2012 rescue excavations of the La Tène culture cemetery in Zvonimirovo – Veliko Polje
- 44** **Daria Ložnjak Dizdar**
Marija Mihaljević
Dolina-Glavičice, the investigations in 2012
- 48** **Tajana Sekelj Ivančan**
Continued archaeological investigations at the positions of Volarski Breg and Sušine near Virje in 2012
- 55** **Marina Ugarković**
Tina Neuhauser
Stobreč 2012 – Hellenistic fortification
- 59** **Marina Ugarković**
Ivančica Schrunk
Vlasta Begović
Marinko Petrić
Tina Neuhauser
Hvar, St. Clement island, Soline Bay, archaeological investigations in 2012

64 Siniša Krznar Arheološko istraživanje lokaliteta Torčec – Cirkvišće 2012. godine	64 Siniša Krznar <i>Archaeological investigations at the site Torčec – Cirkvišće in 2012</i>
69 Marko Dizdar Zaštitna arheološka istraživanja nalazišta AN 4 Poljana Križevačka 1 na trasi autoceste A12, dionica Gradec – Kloštar Vojakovački	69 Marko Dizdar <i>Rescue archaeological excavations of the AS 4 Poljana Križevačka 1 site on the route of the A12 motorway, section Gradec-Kloštar Vojakovački</i>
76 Tatjana Tkalčec Kasnosrednjovjekovno naselje Buzadovec–Vojvodice (AN 3) na trasi autoceste A12 Sveta Helena – GP Gola	76 Tatjana Tkalčec <i>The late mediaeval settlement Buzadovec – Vojvodice (AS 3) on the route of the A12 motorway Sveta Helena – GP Gola</i>
<p>88 Snježana Karavanić
Andreja Kudelić</p> <p>Rezultati arheoloških istraživanja lokaliteta Kalnik – Igrišće</p>	<p>88 Snježana Karavanić
Andreja Kudelić</p> <p><i>Results of archaeological investigations of the Kalnik – Igrišće site</i></p>
<p>93 Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar</p> <p>Zaštitna istraživanja nalazišta AN 1 Grabrić na trasi autoceste A13, dionica Čvor Vrbovec 2 – Čvor Farkaševac</p>	<p>93 Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar</p> <p><i>Rescue excavations of the AN 1 Grabrić site on the route of the A13 motorway, section Vrbovec 2 Junction – Farkaševac Junction</i></p>
98 Marko Dizdar Terenski pregled i probna istraživanja na izgradnji spojne ceste od Petrinje do mosta preko rijeke Kupe u Brestu	98 Marko Dizdar <i>Field survey and test excavations on the route of the connecting road between Petrinja and the bridge over the Kupa river in Brest</i>
<p>102 Juraj Belaj
Filomena Sirovica</p> <p>Arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivanju 2012. godine</p>	<p>102 Juraj Belaj
Filomena Sirovica</p> <p><i>Archaeological investigations at the Old Town site in Ivanec in 2012</i></p>
109 Tatjana Tkalčec Nastavak arheoloških istraživanja burga Vrbovca u Klenovcu Humskom 2012. godine	109 Tatjana Tkalčec <i>Continued archaeological investigations of the mediaeval fortified town Vrbovec in Klenovec Humski in 2012</i>
116 Asja Tonc Rezultati probnih iskopavanja na gradini Svete Trojice 2012. godine	116 Asja Tonc <i>Results of trial excavations at the Sv. Trojica hillfort in 2012</i>
<p>121 Bartul Šiljeg
Goranka Lipovac Vrkljan
Ivana Ožanić Roguljić
Ana Konestra</p> <p>Crikvenica – <i>Ad turre</i>, rezultati sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice na lokalitetu Igralište 2012. godine</p>	<p>121 Bartul Šiljeg
Goranka Lipovac Vrkljan
Ivana Ožanić Roguljić
Ana Konestra</p> <p><i>Crikvenica – Ad turre, Results of Systematic Archaeological Excavations of the Roman Pottery Workshop at the Igralište Site in 2012</i></p>
<p>131 Bartul Šiljeg
Vladimir Kovačić
Ana Konestra</p> <p>Nastavak arheološko-konzervatorskih istraživanja lokaliteta Stancija Blek (Tar) u 2012. godini</p>	<p>131 Bartul Šiljeg
Vladimir Kovačić
Ana Konestra</p> <p><i>Continued archaeological investigations and conservation at the Stancija Blek site (Tar) in 2012</i></p>

Terenski pregledi

136 **Tatjana Tkalčec**

Rekognosciranje na području Bjelovarsko-bilogorske i Koprivničko-križevačke županije u 2012. godini

167 **Kristina Jelinčić Vučković**

Terenski pregled lokaliteta Novo Selo *Bunje* na otoku Braču

175 **Asja Tonc**

Terenski pregledi područja izgradnje novih cestovnih pravaca na teritoriju Zagrebačke i Istarske županije

Field Surveys

136 **Tatjana Tkalčec**

Field surveys in the Bjelovar-Bilogora and Koprivnica-Križevci counties in 2012

167 **Kristina Jelinčić Vučković**

Field survey of the Novo Selo Bunje site on the island of Brač

175 **Asja Tonc**

Field surveys of the construction area of new roads in the Zagreb and Counties of Zagreb and Istria

Eksperimentalna arheologija

185 **Andreja Kudelić**

Testiranje tehnologije izrade keramičkih posuda i rekonstrukcija hipotetske horizontalne keramičarske peći

190 **Andreja Kudelić
Filomena Sirovica
Dinko Tresić Pavičić**

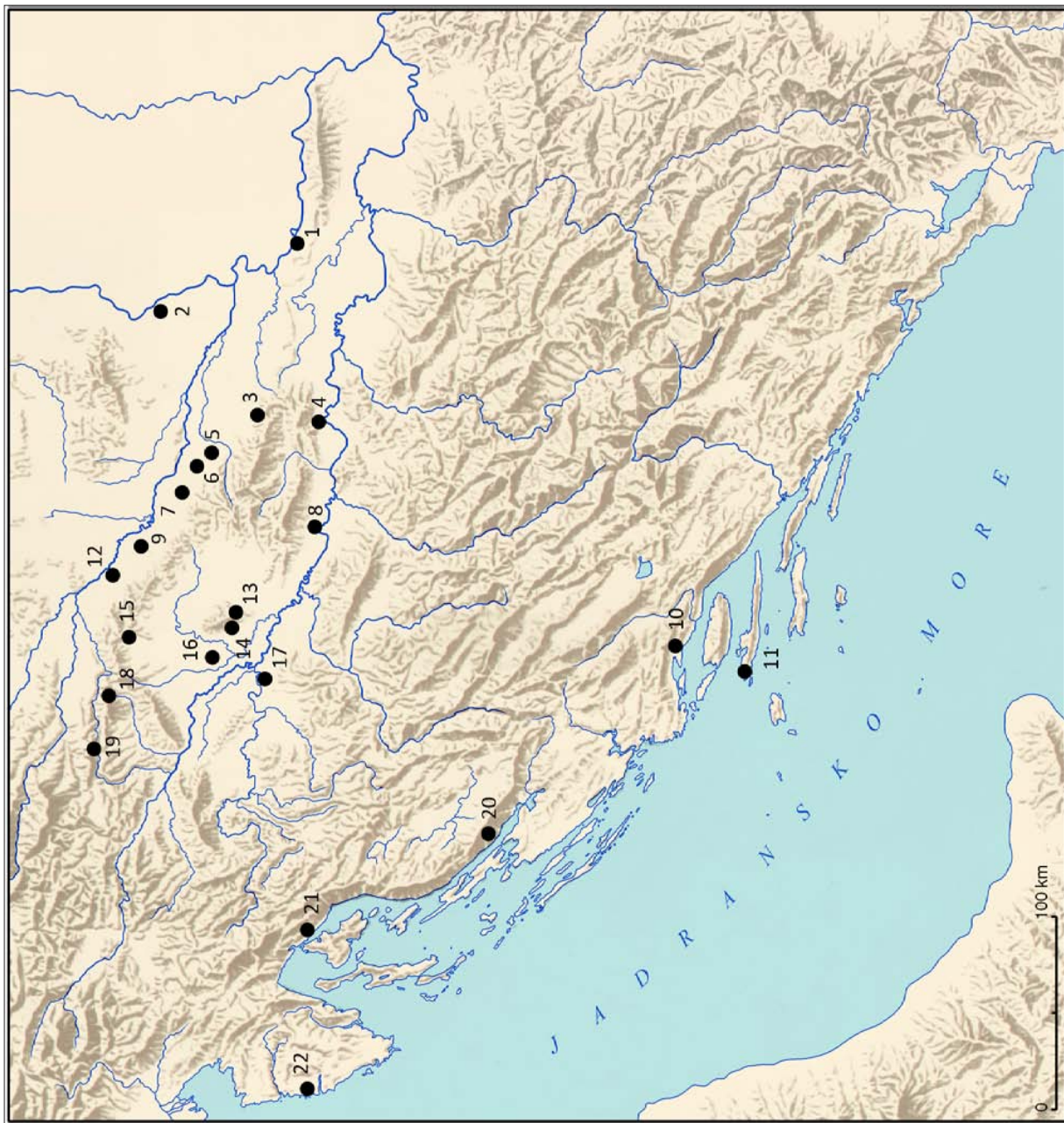
Dokumentiranje reljefnih značajki položaja Kurilovec–Belinščica tijekom 2011. i 2012. godine

185 **Andreja Kudelić**

Testing of ceramic vessel production technology and reconstruction of a hypothetical horizontal ceramic kiln

190 **Andreja Kudelić
Filomena Sirovica
Dinko Tresić Pavičić**

Documenting the relief features of the position Kurilovec–Belinščica in 2011 and 2012

1. Sotin
2. Batina - Sredno
3. Crkvari - crkva Sv. Lovre
4. Slavonski Brod- Galovo
5. Nova Bukovica- Sjenjak
6. Medinci - Čičoka/Jablanik
7. Zvonimirovo - Veliko polje
8. Dolina - Glavičice
9. Volarski breg i Sušine
10. Stobreč
11. Sv. Klement-Soline
12. Torčec - Crkvišće
13. AN 4 Poljana Križevačka
14. AN 3 Buzadovec-Vojvodice
15. Kalmik -Igrišće
16. AN 1 Grabrić
17. Petrinja-Žrnica
18. Ivanec- Stari grad
19. Klenovec Humski-Plemićki grad Vrbovec
20. Gradina Sv. Trojice
21. Crkvenica-Igralište
22. Stanција Blek-Tar

Crikvenica – *Ad turres*, rezultati sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice na lokalitetu Igralište 2012. godine

Crikvenica – *Ad turres*, Results of Systematic Archaeological Excavations of the Roman Pottery Workshop at the Igralište Site in 2012

Bartul Šiljeg
Goranka Lipovac Vrkljan
Ivana Ožanić Roguljić
Ana Konestra

Primljeno/Received: 28.6.2013.
Prihvaćeno/Accepted: 7.8.2013.

Tijekom 2012. godine Institut za arheologiju nastavio je sedmu sezonu sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice Seksta Metilija Maksima na lokalitetu Crikvenica – Igralište, koje se odvijalo na jugozapadnom rubnom prostoru lokaliteta. Istraživanje je definiralo prostor između zapadnoga obodnog zida radionice i zapadnog zida velike peći "Ignacije". Na ovom je prostoru do kraja ispražnjena otpadna jama koja je dala niz novih keramičarskih oblika. Slojevi nasipanja u funkciji drenaže također su dali keramički materijal različit od istočnog dijela radionice. Dodatno je potvrđen način izgradnje velike peći. Dva dječja groba prvi su intaktan nalaz kasnoantičkog vremena na istraživanom prostoru radionice.

Ključne riječi: Crikvenica, rimska keramičarska radionica, peć, otpadna jama, grobovi, građevna keramika
Key words: Crikvenica, Roman pottery workshop, kiln, waste pit, grave, building ceramics

Ovogodišnja arheološka kampanja trajala je od 28. lipnja do 3. rujna 2012. godine¹. Arheološka iskopavanja odvijala su se na jugozapadnom rubnom prostoru lokaliteta. Zahvaćen je prostor između velike peći i zapadnoga graničnog zida rimske keramičarske radionice, tj. antičkog toka rječice Dubračine na zapadnom obodu terena. Procijenili smo da je ovaj prostor najprikladnije istražiti zbog definiranja zapadnog dijela radionice

te istraživanja prostora do zdravice za lakši pristup velikoj peći poradi njezina konzerviranja.

Istraživanja su se odvijala kroz nekoliko znanstvenih razina: arheološka iskopavanja na jugozapadnom rubnom dijelu lokaliteta praćena su znanstvenom obradom i dokumentacijom arheološkog materijala iz spremišta.

Prethodne spoznaje

Posljednjih godina već davnog 19. stoljeća, veliki hrvatski arheolog Josip Brunšmid nailazi na podatke o arheološkim nalazima u Hrvatskom primorju preko lokalnih povjerenika (iz Crikvenice je poznat gospodin Skomerža). Dotad mu je bila dostupna bilješka Pavla Rittera Vitezovića o steli (nadgrobnom spomeniku) određenog Lucija Ficilija Proklina koji je kao prokurator umro i bio pokopan u Crikvenici. Nažalost, Brunšmid više nije zatekao stelu u dvorištu Frankopanskog kaštela, kako je zapisao Vitezović. Međutim, tad se u Crikvenici susreće s novim otkrićima: u istom vrtu pronađeni su rimski uporabni predmeti koji govore o vrlo intenzivnom životu i prisutnosti vojne posade u tom gradu (Brunšmid 1895: 154). Ujedno je u tom vremenu otkriveno i mnoštvo sekundarno pohranjenih urni. Veći je dio pronalazaka Brunšmid odnio u Zagreb u Arheološki muzej, a dio je izgubljen (Beč). Ovi su nalazi potaknuli znanost na razmišljanje o Crikvenici kao mogućem mjestu koje odgovara antičkom lokalitetu *Ad turres* koji na pola puta između Rijeke i Senja smješta antički zemljovid *Tabula Peutingeriana*. Brunšmid je bio prvi znanstvenik koji je uvidio pogodnosti Cri-

¹ Arheološko istraživanje provodilo se prema Zakonu o zaštiti kulturne baštine (NN 69/99, 15/03 i 157/03) i Pravilniku o arheološkim istraživanjima Ministarstva kulture RH (NN 30/05) uz nadležnost Konzervatorskog odjela u Rijeci a u suradnji s Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja. Arheološko istraživanje lokaliteta Igralište u Crikvenici provodio je Institut za arheologiju u Zagrebu pod vodstvom dr. sc. Bartula Šiljega, znanstvenog suradnika, a zamjenica voditelja bila je dr. sc. Ivana Ožanić Roguljić iz Instituta za arheologiju u Zagrebu. Obradu pokretnoga keramičkog materijala vodila je dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan iz Instituta za arheologiju. Na izradi dokumentacije i radovima iskopavanja sudjelovale su diplomirana arheologinja Ana Konestra, znanstveni novak Instituta, diplomirana arheologinja Kristina Turkalj, koja je vodila geodetsko snimanje i izradu nacrtne dokumentacije, te diplomirana arheologinja Filomena Sirovica. Ekipu su još sačinjavali studenti arheologije Ivan Valent, Luka Modrić, Filip Škoda i Vanja Antić. I u ovogodišnjim istraživanjima u Crikvenici nastavljen je suradnja s kolegom Rankom Starcem, kustosom iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci gdje je kolegica Konestra na uvid i analizu dobila predmete crikveničke radionice, a koristit će ih u izradi svoje doktorske disertacije. Ujedno, nastavljen je suradnja sa Senjskim muzejom poradi potrebe usporedbe i analiza srodnoga arheološkog materijala koji je pronađen i u Crikvenici i u Senju. Uspostavljena je suradnja s kolegicom dr. sc. Tanjom Kolak iz Muzeja Like Gospić koja je ukazala na crikveničke predmete s lokaliteta Žuta Lokva iz istraživanja unazad petnaestak godina.

kvenice koje odgovaraju ovoj antičkoj postaji. U isto vrijeme, pronađeni su i rimski nalazi u Selcu i Novom Vinodolskom čime su se produbile dvojbe oko smještaja Ad turresa – sve do prije nekoliko godina kad je u Crikvenici otkrivena rimska keramičarska radionica i lokalitet Godač. Tim je nalazom potvrđeno istoznačje *Ad turresa* i Crikvenice. Tijekom proteklog stoljeća malobrojna su arheološka istraživanja pokušala iznaći odgovore o smještaju toponima *Ad turres*. Istraživani su ostaci Badnja, rimske promatračnice na sjevernom rubnom dijelu Crikvenice. Provodeći navedena istraživanja, Radmila Matejčić zaključila je da ti ostaci pripadaju razdoblju kasne antike (Matejčić 1978). Nažalost, prilikom tih istraživanja nije otvorena cisterna unutar koje se sačuvala vodozaštitna žbuka iz vrlo ranog razdoblja Carstva a ni stratigrafski sloj uz zdravicu. Upravo je zbog toga ostalo upitno vrijeme početka gradnje ove postaje. Slična je situacija bila i s istraživanjem rimske vile u Selcu. Naime, zbog ograničenog prostora istraživanja otkriven je samo njezin manji dio (Matejčić 1962). Nažalost, u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci pohranjen je manji dio pokretnih nalaza s lokaliteta Selce. Premda dakle malobrojni, ti nam nalazi ukazuju da je selaćka *villa rustica* nastala sredinom 1. stoljeća te kako je građena materijalom koji se proizvodio u crikveničkoj keramičarskoj radionici. Građevinski radovi na lokalitetu 90-tih godina prošlog stoljeća iznijeli su na vidjelo niz novih podataka o lokalitetu (Dračić 1991; Starac 1991).

Sustav promatračnica na prostoru Crikvenice u antičko je doba štitio ulaz u duboki zaljev i magistralnu cestovnu komunikaciju iz Akvileje prema Seniji. Unutar ovog prostora time je osigurana nesmetana gospodarska djelatnost potrebna za šire tržište sjevernog dijela Liburnije a zasigurno i šire.

Rimska keramičarska radionica, otkrivena 2004. godine, jedan je od najsačuvanijih arheoloških lokaliteta ove grane rimskoga provincijalnog gospodarstva na Sredozemlju (Lipovac Vrkljan 2005). Da je tomu doista tako, ukazala su dosadašnja sustavna istraživanja koja se kontinuirano provode od 2006. go-

dine, uključujući i ovogodišnja, ali i usporedbeno istraživanja keramičarskih radionica Rimskog Carstva. U proteklih sedam godina stoga su, uz studijski rad na istraživanju keramičarske manufakture, posjeđeni lokaliteti tih istraženih radionica u Italiji, Njemačkoj i Francuskoj. Upravo na ovim usporedbenim analizama dodatno temeljimo naš zaključak o značenju crikveničke radionice. Dakako da je primarni izvor naših spoznaja crikveničko nalazište *figline* i sačuvani ostaci njezinih objekata.

Tijekom dosadašnjih istraživanja, a kako smo navodili u prethodnim objavama, otkriven je znatan dio radioničkih sadržaja: keramičarske peći, prostorije za obradu sirovine i oblikovanje predmeta, sustav dovodnje i odvodnje potrebne tekuće vode, vanjski natkriveni prostori za sušenje gotovih nepečenih predmeta, istočni i zapadni perimetralni zid radionice i drugo (Lipovac Vrkljan 2005; 2006; 2007; 2007a 2009; 2011; Lipovac Vrkljan, Šiljeg 2008; 2009; 2010; Ožanić Roguljić 2011; 2012; 2012a; Lipovac Vrkljan, Konestra 2012). U ovogodišnjim istraživanjima nastavljeno je otkrivanje novih dijelova radionice kao i njezinih sadržaja. Zapadni granični radionički dio definiran je 2009. godine otkrićem masivnog zida ispod današnje šetnice uz Dubračinu koji je bio ograda ili obala u antici što potvrđuje sloj šljunka otkrivenog uz isti zid prema zapadu (Lipovac Vrkljan, Šiljeg 2009: 72–73).

Terenska arheološka istraživanja: lokalitet Crikvenica – Igralište 2012. godine

Ovogodišnja su istraživanja nastavak istraživanja iz 2006. i 2009. godine na površini od cca 150 m² u kvadrantima □ G–F/5–8. U sezoni 2006. stalo se na slojevima SJ 054, 055 i 088 koji su prekrivali prostor od zapadnoga obodnog zida peći do zapadne granice istraživanog prostora, tj. magistralne vodoodne cijevi. Oni su bili presječeni bagerskim iskopom (SJ 018) iz 1982./83. godine (Lipovac Vrkljan 2007a).

Sezona 2009. zahvatila je dio površine istražene 2006. te dio koji se nalazio ispod šetnice (obale) prema Dubračini. Ove

Sl. 1 Stanje nakon istraživanja 2006. godine u kvadrantima F/G–5–8 (snimio: D. Pečić).

Fig. 1 State of research in 2006 into the quadrants F/G–5–8 (photo: D. Pečić).

se godine istraživao samo dio istočno od vodovodne cijevi u □ G5. Na tom se dijelu nalazi i probna sonda H iz 2008. godine (Lipovac Vrkljan, Šiljeg 2009: 75).

Unutar iskopnog prostora zapadnoga rubnog dijela radionice pojavila se vrlo složena situacija stratigrafskih jedinica. Od recentne vodovodne cijevi SJ 417, u smjeru zapad – istok, nalazi se zidna struktura od nepečenih tegula, SJ 438 (▽1,49 m n. v.). Uz nju se s unutrašnje strane (prema sjeveru) nalazi sloj rasute žbuke, SJ 440 (▽1,42 m n. v.). Jednaka se strukturna shema nalazi i na istočnom dijelu iskopnog prostora (u smjeru sjever – jug). Po uklanjanju strukture ogradnog zida od tegula i nepečenih cigli, SJ 438 i SJ 434, i uklanjanja sloja kamenja i žbuke SJ 440 i SJ 441 (spuštena je cijela struktura SJ 439), cijeli je unutrašnji prostor ostrugan i ispoliran. Na površini je odmah uočena pojava gara i luga. S obzirom na to da je ovaj površinski sloj (uočen na visini ▽1,21 m n. v.) gornji dio zapune ukopa, u nastavku iskopavanja pri pražnjenju jame u južnom profilu odmah je jasno uočena razlika dvaju slojeva zapune: SJ 426 od ▽1,20 do ▽0,85 m n. v., temeljna zapuna koja ispunjava veći prostor ukopa (sloj ispod SJ 424). Zapuna SJ 426 sačinjena je od masne gline, luga, gara i tegula. Po ovom otkriću bilo je jasno da smo naišli na granični dio radioničkog prostora čija je namjena bila vezana uz samu završnu fazu proizvodnje, odnosno procese koji slijede po dovršetku rada keramičkih peći. Riječ je o otpadnoj jami SJ 432 koja je zapunjena SJ 426, namijenjenoj za odlaganje pepela i luga, ostataka pri izgaranju drva unutar keramičarskih peći. Unutar zapune s lugom pronađeno je mnoštvo ulomaka grube lokalne keramike criveničkog podrijetla. U istraživanjima 2009. godine ispraznili smo tek dio otpadne jame s obzirom na to da je njezino pružanje prema jugu znatnih dimenzija koje su nadišle vremensko ograničenje iskopavanja.

Otpadna jama je prva koju smo do toga trenutka zaobilježili unutar radioničkog prostora te je stoga ocijenjena kao osobito važna za istraživanja. Posebna je situacija bila u dijelu istraživanom 2009. godine u □ G5 gdje su došlo do nižih slojeva SJ 427 koji je sastavljen od gline pomiješane s komadima keramike. Skidanjem sloja SJ 427 došlo se do sloja SJ 440 punog

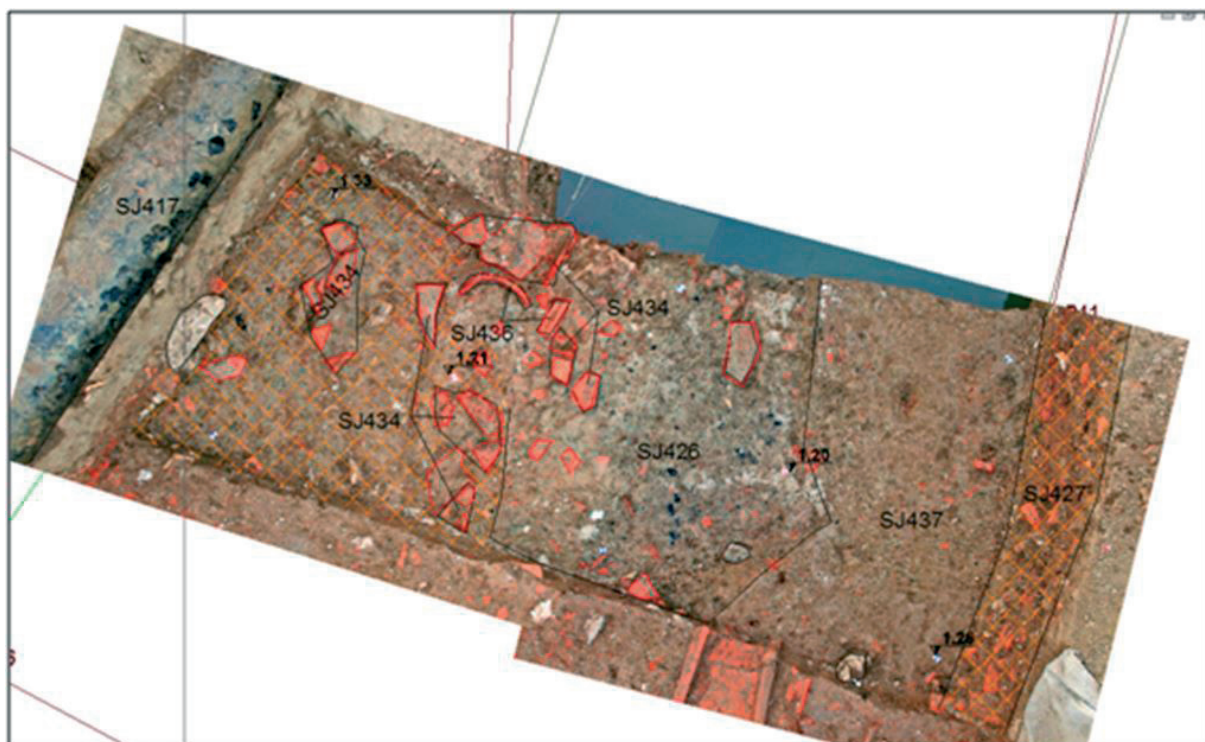
vapnenih komada koji je 2009. jasno odvojio gornje slojeve od jame SJ 432 i njezine zapune SJ 426, SJ 436 i SJ 442 (Lipovac Vrkljan, Šiljeg, 2009: 74–75).

U istraživanjima 2012. godine zapune jame istražene su do kraja. Dale su više cjelovitih komada keramičkih posuda: amfore, zdjele i čaše koje su uglavnom proizvod criveničke radionice. Osobitim su se pokazala dva nova oblika amfora koji dodatno obogaćuju crivenički repertoar, a te su amfore uz pomoć prijašnjih nalaza u cijelosti rekonstruirane. Također, istom prigodom rekonstruirana je zdjela polukružnog oblika, taronik neobičnoga izduženog tijela s priljubljenim drškama te čaša koja vjerojatno pripada rijetkom uvoznom materijalu s područja radionice, tj. njezina istraženog dijela.

Ostala je površina prekrivena slojevima radioničkog otpada manje ili više pomiješanim s glinom, koji su dali niz posebnih metalnih, staklenih i jedan koštani nalaz. Za izdvojiti je i sloj SJ 054 uz obodni zid velike peći koji sadrži niz manje ili više cjelovitih keramičkih predmeta (*oinochoa*).

U profilu kanala SJ 018 vidljivo je nasipavanje otpada na zid. Tako u dnu imamo ostatke dijelova neke prijašnje peći te dva prosloja s koncentracijom luga i pepela na vrhu SJ 054. U istom je profilu vidljivo da je zapadni obodni zid izgrađen kao i sjeverni koji je ispitan manjom sondom 2007. godine (Lipovac Vrkljan, Šiljeg 2008: 89–90). Dakle, pri dnu se zid širi kao temeljna stopa, a od njega ide svojevrsno popločenje od kamenja veličine 10 – 15 cm kao podloga za konstrukciju peći. Ovaj je sustav proveden dosljedno na svim stranama gdje je postojao obodni zid (zapad, jug, sjever).

Važno su ovogodišnje otkriće dva groba iz kasnoantičkog razdoblja. Grob 1 sadrži samo dječji kostur starosti oko 6 godina te ga je kao takvog teško datirati. Nakon brižljivog struganja uspjeli smo utvrditi ukop i zapunu groba, jer je kostur dospio u izbačeni drenažni sloj bez miješanja s eventualnim humusom ili drugim razlikovnim slojem. Ukop groba SJ 590 nalazi se u sloju

Sl. 2 Zatečeno stanje nakon istraživanja 2009. godine u kvadrantu G5 (Izradili: I. Malarić, M. Gašparović).

Fig. 2 The current state of research after 2009 the quadrant G5 (Drawing by: I. Malarić, M. Gašparović).

Sl. 3 Dno jame SJ 432 s amforama (snimio: B. Šiljeg).

Fig. 3 The bottom of the pit SU 432 with amphorae (photo: B. Šiljeg).

Sl. 4 Dva nova oblika amfora crikveničke radionice (snimio: H. Kalafatić).

Fig. 4 Two new types of amphorae Crikvenica workshops (photo: H. Kalafatić).

Sl. 5 Sloj SJ 054 s cjelovitim vrčem (snimila: F. Sirovica).

Fig. 5 Layer SU 054 with jar (photo: F. Sirovica).

Sl. 6 Sjeverni profil drenažnog jarka SJ 018 (snimio: B. Šiljeg).

Fig. 6 Northern profile of drainage ditch SU 018 (photo: B. Šiljeg).

Sl. 7 Ostaci groba 1 (snimila: A. Konestra).

Fig. 7 Remains of grave 1 (photo: A. Konestra).

Sl. 8 Grob 2 s priložima (snimila: A. Konestra).

Fig. 8 Grave 2 with finds (photo: A. Konestra).

nasipa gline i amorfnih komada keramike. Veća koncentracija tegula naznačila je grobnu raku.

Od pokojnika je sačuvan samo gornji dio tijela jer je drenažni iskop SJ 018 iz 1982./83. uništio donju polovicu. Tijelo je položeno u smjeru jug – sjever. Kolegica Radovčić, antropologinja, bila je u posjeti terenu i procijenila je starost dječjeg kostura na 6+ godina.

Zapuna groba 2 SJ 599 je smeđa rahla zemlja s crvenim zdrobljenim ulomcima, tj. prebačeni sloj nasipanja terena. Ukop SJ 600 za grob 2 nalazi se u slojevima nasipanja SJ 088 i SJ 591.

Kostur djeteta SJ 601 groba 2 po dobi je sličan grobu 1. Grob 2 sadrži nalaze koji ga okvirno datiraju u 4. stoljeće. Staklena perla dobar je datacijski okvir jer su takve perle, tzv. »trilobitenperle« (Havernick 1974), poznate u Aquilei (cca 100 kom) a također i u Istri u nekropoli u Medulinu te u Dalmaciji u Saloni, Sinju i Zadaru, a datirane su najčešće u 4. stoljeće. S ovom perlom možemo povezati i perlu iz Triblja koja je izrađena od jednakoga crnog stakla, ima dva kanala, ali za ukras umjesto narebrenog ukrasa ima prikaz dviju osoba. Dataciju u 4. stoljeće podržava i nešto lošije izrađena lampica tipa Firma. Ostali nalazi, brončana igla te vrč od žute gline, zasad nisu podrobno određeni.

Ova dva groba upućuju na postojanje kasnoantičke nekropole na mjestu starije radionice gdje su se pokapali stanovnici kasnoantičkog *Ad turresa* zabilježenog i na karti *Peutingeriana* Rimskog Carstva iz 3. i 4. stoljeća naše ere. Također upućuju na život koji se nastavlja na prostoru keramičarske radionice nakon prestanka masovne proizvodnje te dodatno obogaćuje našu spoznaju o prijašnjem življenju na crukveničkom prostoru.

Sl. 9 Grob 2, staklena perla, brončana igla i Firma lampa (snimila: A. Konestra).

Fig. 9 Grave 2, glass beads, bronze pin and FIRMA lamp (photo: A. Konestra).

Rad na obradi pokretne arheološke građe: lokalitet Crikvenica – Igralište 2012. godine²

Tijekom ovogodišnjih arheoloških istraživanja lokaliteta Crikvenica – Igralište uz sustavna arheološka iskopavanja nastavljena je obrada pokretnoga arheološkog materijala koji je otkriven tijekom proteklih arheoloških kampanja. Iznimna potreba kontinuiranog rada na obradi nalaza i njihovoj analizi proizlazi iz činjenica da se tijekom proteklih šest godina prikupilo nekoliko desetaka tona pokretnoga arheološkog materijala.

Navedena činjenica kao i specifičnost stratigrafskih situacija (posebno kad je riječ o kronološkim odrednicama radioničkih faza koje je potrebno iščitati iz slojeva keramike koja se koristi za podne nivelacije cijele radioničke površine) uvjetuju način istraživanja i vremenska trajanja određenih istraživačkih poslova. Kako bi se pojasnili razlozi prethodne činjenice, iznijet ćemo kratak presjek specifičnosti nalaza arheološkog lokaliteta kao što je keramičarska radionica.

Arheološki lokalitet Crikvenica – Igralište možemo odrediti unutar kategorije iznimno zahtjevnih lokaliteta s obzirom na gotovo sve razine istraživačkog i znanstvenog rada. Prvotno se to odnosi na činjenicu da je radionica smještena unutar samog gliništa te se arheološka iskopavanja mogu obavljati isključivo tijekom ljetnih mjeseci kad je smanjeno nadiranje podzemnih voda, a obližnja brana je na remontu. Zatim slijedi činjenica da je cijeli prostor radionice izravnat debelim slojem keramičarskog otpada koji služi kao drenaža. Potom, s obzirom na to da moramo utvrditi vrstu proizvodnje ove radionice, potrebno je da se svaki ulomak navedene keramike pažljivo očisti, snimi te potom prikupi. I tako na 2 000 m² u visini keramičkih slojeva u prosjeku od 60 cm.

Uz mnoga pitanja koja se vežu uz jednu keramičarsku radionicu, jedno od osnovnih je pitanje vrste proizvoda, asortiman koji se unutar nje proizvode tijekom 1. i 2. stoljeća. Kako bismo odgovorili na ovaj upit, rad na pokretnom keramičkom materijalu je od iznimne važnosti.

Očuvane keramičke arheološke ostatke iz rimske provincijalne radionice Seksta Metilija Maksima možemo razvrstati unutar nekoliko kategorija.

Prvu kategoriju čine nepokretni ostaci arhitekture radionice. Osim ogradnih radioničkih zidova, očuvana je arhitektura nekoliko radioničkih prostorija. Očuvane su temeljne strukture peći, gradbena struktura bazena, ostaci lokalne ceste i kanali za dovod vode.

Sljedećoj kategoriji arheoloških nalaza iz crikveničke radionice pripadaju pokretni keramički nalazi. Oni u potpunosti pripadaju stratigrafskim slojevima kojima se nivelirala podnica s namjenom drenaže cjelokupnog prostora. Prema namjeni razvrstavamo ih u nekoliko skupina: građevinska keramika, kućanska keramika i transportna ambalaža – amfore. Cjelokupna analiza struktura dosad prikupljenih nalaza ukazuje da je u crikveničkom proizvodnom središtu isključivo ili gotovo isključivo ostavljena roba koja zbog deformacija ili nekih drugih grešaka (otpad) nije mogla biti upotrijebljena za tržište.

S obzirom na iznesenu činjenicu o problemu količine i očuvanosti nalaza, rekonstrukcije asortimana crikveničke radionice izvodili smo tijekom proteklih godina naših istraživanja isključivo na osnovi iznimno velikog broja ulomaka. Samo u vrlo rijetkim slučajevima otkriveni su cijeli predmeti ili smo do pojedinih cijelih predmeta dolazili zahvaljujući mnogobrojnim posjetima muzejskim spremištima kako na obalnom prostoru tako i u unutrašnjosti.

Prema podacima dosad izvagane građe, na prostoru od 2000 m² unutar kojeg je istražena tek polovica nalazišta, količina nalaza keramičkih ulomaka prelazi preko trideset tona (30 t).

U prethodnim se godinama obrada nalaza koncentrirala

² Naša su istraživanja u skladišnom prostoru uz lokalitet (Kotorska ulica) započela ove godine usporedno s arheološkim iskopavanjem u lipnju 2012. godine i trajala su, s prekidima, do kraja listopada 2012. godine.

Sl. 10 Zapuna peći SJ 103 (snimio: D. Pečić).

Fig. 10 Backfill furnace SU 103 (photo: D. Pečić).

na kućansku keramiku i obradu amfora (Lipovac Vrkljan 2007; 2009; 2011; Ožanić Roguljić 2011; 2012; 2012a). Na osnovi tih sustavno provedenih istraživanja izrađena je tipologija ove vrste keramičkih proizvoda crikveničke radionice i dijelom je objavljena u člancima i u jednoj doktorskoj disertaciji (Ožanić Roguljić 2012). Ove smo se godine koncentrirali na obradu građevinske keramike i izradu njezine tipologije. Budući da brojnost nalaza unutar nekih zadanih vremenskih rokova njihove objave uvjetuje način ovih istraživanja, odredili smo nekoliko arheoloških cjelina unutar kojih smo izvršili ovogodišnja istraživanja i obradu građevinske keramike. Izabrani su tako nalazi iz zatvorenih cjelina: zapadne keramičarske peći "Ignacije", njezine zapune (SJ 062), te istočne peći 103 i njezine zapune. Odabir istočne peći 103 određen je s obzirom na to da su prethodnih godina iz njezine zapune obrađeni nalazi kućanske keramike i utvrđena je njihova tipologija.

Ovogodišnja obrada građevinske keramike iz njezine zapune dovršava tako cjelokupno poznavanje materijala koji je otkriven unutar ove peći i time smo definirali jednu arheološku cjelinu radioničkog prostora. Kako bismo za istočnu peć 103 imali usporedbeni primjer, odlučili smo se i za obradu i analizu nalaza iz zapadne keramičarske peći "Ignacije", koja predstavlja

još jedan zatvoreni arheološki objekt. Zatvorene cjeline ponajbolji su primjeri izrade tipologije s obzirom na odrednice koje ju karakteriziraju, što je bio temeljni kriterij koji smo primijenili pri odabiru arheoloških predmeta obrade. Dodatni poticaj našem izboru je činjenica da se u znanosti još uvijek dvoji o sastavu zapuna peći kao ostacima posljednjeg pečenja. Naš rad na dva primjerima crikveničkih peći, odnosno njihovim zapunama, bit će stoga doprinos u rješavanju problema oko definiranja podrijetla njihovih zapuna nakon prestanka rada peći. Prema prvim rezultatima razvidno je da se zapune peći sastoje od konstruktivnih dijelova arhitekture peći (zidova, rešetke i lukova/pilastara), škart predmeta koji su pečeni tijekom posljednjeg pečenja i predmeta koji su kao otpad od prethodnih pečenja odbačeni u neposrednoj blizini peći. Izneseni zaključak dodatno je potkrijepljen rezultatima ovogodišnje analize građevinske keramike koja je pronađena u zapunama dviju peći koje smo prethodno naveli.

Zapuna istočne peći 103 od građevinske keramike sadrži: tegule, imbrekse, tubule, suspenzure, podne pločice. U ovogodišnjim istraživanjima obrađena je i analizirana cjelokupna građevinska keramika njezine zapune.

Prilikom obrade izvršeno je tipološko određivanje po raznolikim vrstama građevinske keramike. Provedena analiza ukazala je na to da se u istočnoj peći 103 nalazi nekoliko tipova podnih opeka, tubula, suspenzura i opeka. Za imbrekse i tegule može se zaključiti da radionički majstori oblikuju samo dvije vrste ove građevine. Prema svojim obilježjima, ovaj pokrovni materijal (uz opeke) ukazuje da pripada gradbenoj konstrukciji peći: zidovima i pokrovu. Uz ovaj materijal, nailazi se i na ulomke rešetke peći i dijelove lukova koji su u znatno usitnijem ulomcima. Nakon ovoga neophodnog istraživačkog rada, moguća je njihova daljnja znanstvena obrada i objava koja se planira početkom iduće godine.

Zapuna zapadne peći "Ignacije" sadrži jednaku vrstu građevinske keramike kao i zapuna peći 103. Međutim, primijećena je jedna bitna razlika: unutar zapune peći "Ignacije" znatno je veća prisutnost tegula, imbreksa i opeka a gotovo u potpunosti izostaje kućanska keramika. Ove su godine revizijski pregledani svi ulomci zapune ove peći koji se sastoje od: tegula, imbreksa, opeka, dijelova rešetke i dijelova lukova. Posebno naglašavamo očuvanost nekoliko rebra lukova komore peći na osnovi čijih je dimenzija moguće rekonstruirati lukove između dvije komore peći.

Prve analize građevinske keramike upućuju za isti zaključak o prvotnoj namjeni nalaza zapuna ove peći kao i u prethodnom primjeru. Zaključujemo da je građevinski materijal koji smo pronašli u zapuni većim dijelom gradbeni dio konstrukcije zapadne peći. Tomu svjedoče strukture građevinskog materijala koji smo ove godine analizirali. Preostali manji dio pripada građevinskoj keramici s greškom i koja kao škart ostaje unutar radioničkog prostora za potrebu dreniranja hodne površine.

Ovogodišnjim terenskim obradama i analizama dovršili smo obradu dviju zapuna peći s obzirom na građevinsku keramiku. Zasigurno će biti potreban ponovljeni pregled i revizija učinjenih obrada s obzirom na to da je riječ o nekoliko tona obrađenog materijala. Tako veliki broj pregledane građe pretpostavlja i moguće slučajne propuste koje treba i nekoliko puta provjeriti kako bi znanstveni rezultat bio što točniji.

Sl. 11 Dio proizvoda građevinske keramike crikveničke radionice (snimila: A. Konestra).

Fig. 11 Part of the building ceramics products of Crikvenica workshop (photo: A. Konestra).

Literatura

- Brunšmid J. 1895, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, n. s. I, 148–183.
- Dračić, A. 1991, Naselje na ušću Dubračine od II. do IV. vijeka, *Vinodolski zbornik*, VI, 235–247.
- Lipovac Vrkljan, G. 2005, Crikvenica – Igralište, zaštitno probno istraživanje tijekom 2004. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, I, 83–87.
- Lipovac Vrkljan, G. 2006, Arheološko istraživanje antičkog lokaliteta Crikvenica "Igralište", *Vinodolski zbornik*, XI, 85–102.
- Lipovac Vrkljan, G. 2007, *Ad turres – Crikvenica, keramičarska radionica Seksta Metilija Maksima*, Crikvenica.
- Lipovac Vrkljan, G. 2007a, Otkriće lokalne rimske keramičarske radionice u Crikvenici, *Annales Instituti Archaeologici*, III, 83–87.
- Lipovac Vrkljan, G. 2009, L'officina ceramica di Crikvenica, *Olio e pesce in epoca romana: produzione e commercio nelle regioni dell'alto Adriatico. Atti del convegno, Padova, 16 febbraio 2007*, Pesavento Mattioli, S., Carre, M-B. (eds.), Roma, 309–315.
- Lipovac Vrkljan, G., Konestra, A. 2012, Crikvenica – Ad turres, prošlogodišnja terenska istraživanja 2011. godine, projekt eksperimentalne arheologije i novi nalazi distribucije crikveničkih keramičarskih proizvoda, *Annales Instituti archaeologici*, VIII, 98–102.
- Lipovac Vrkljan, G., Šiljeg, B. 2008, Istraživanje lokaliteta Crikvenica-Igralište 2007., *Annales Instituti Archaeologici*, IV, 88–92.
- Lipovac Vrkljan, G., Šiljeg, B. 2009, Crikvenica »Igralište« – rezultati treće godine sustavnih istraživanja lokalne rimske keramičarske radionice, *Annales Instituti Archaeologici*, V, 108–113.
- Lipovac Vrkljan, G., Šiljeg, B. 2010, Crikvenica – *Ad turres*, rezultati četvrte godine sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice na lokalitetu "Igralište", *Annales Instituti Archaeologici*, VI, 70–76.
- Lipovac Vrkljan, G. 2011, Lokalna keramičarska radionice Seksta Metilija Maksima u Crikvenici – Crikvenička amfora ravnog dna, *Zbornik I. arheološkog međunarodnog kolokvija Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru*, Crikvenica, 23. – 24. listopada 2008., Crikvenica, 3–18.
- Matejčić, R. 1962, Zaštitna iskopavanja rimske arhitekture u Selcima, *Jadranski zbornik*, 5, 152–158.
- Matejčić, R. 1978, Gradina Badanj kod Crikvenice, *Jadranski zbornik*, 10, 237–270.
- Ožanić Roguljić, I. 2011, Terra sigillata i keramika tankih stijenkama s lokaliteta Crikvenica – Igralište, *Zbornik I. arheološkog međunarodnog kolokvija Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru*, Crikvenica, 23. – 24. listopada 2008., Crikvenica, 31–38.
- Ožanić Roguljić, I. 2012, *Klasifikacija i tipologija keramike s lokaliteta Crikvenica – Igralište – proizvodi keramičarske radionice Seksta Metilija Maksima*, rukopis disertacije, Zagreb.
- Ožanić Roguljić, I. 2012a, Pottery from the workshop of Sextus Metilius Maximus (Crikvenica–Igralište/Ad Turres, Northern Dalmatia), *Rei Cretariae Romanae Fautorum acta*, 42, 125–132.
- Starac, R. 1991, Antička keramika s lokaliteta "Igralište" u Crikvenici, *Vinodolski zbornik*, VI, 221–234.

Summary

The excavation of refuse pit G5 2012 yielded a number of new forms of the ceramic production in Crikvenica: two complete forms of amphorae, a simple semicircular bowl and a mortar of elongated body with close-fitting handles. The remaining surface is covered with workshop refuse mixed with clay. We should also single out layer SU 054 next to the perimeter wall of the large kiln, which contains a number of more or less complete ceramic objects.

One of the most important discoveries of this year's campaign are two graves from late antiquity. Grave 1 contained the skeleton of a child around six years old. Grave 2 contained a child of similar age, associated with finds that date it approximately to the 4th century: a glass trilobiten bead and a small FIRMA-type lamp of somewhat poorer workmanship. These two graves point to the existence of a necropolis from late antiquity at the position of the older workshop, used for the burials of the inhabitants of Ad Turres, documented on Tabula Peutingeriana.

In the warehouse we analysed the architectural ceramics from the fills of kilns "103" and "Ignatias", which consisted of floor bricks, tubuli, suspensures, bricks, imbrices, tegulae and parts of grates and arches of the kiln.